

УДК 373.5:37.091.2:37.015.311

ЗМІСТ І СТРУКТУРА МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ СЕРЕДЬНОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

І.П. Васильківський

ORCID 0000-0003-4601-7185

Р.В. Сопівник

У статті обґрунтовано зміст і структуру методики виховання емоційного інтелекту в закладах середньої освіти в учнів середнього шкільного віку. Розкрито структурні компоненти емоційного інтелекту, які формуються у процесі спеціально організованого навчально-виховного впливу; їх зміст у контекст виховної роботи закладу середньої освіти для формування та становлення емоційно-почуттєвого світу учнів середнього шкільного віку; можливість розвитку емоційного інтелекту учнів у процесі виховної роботи педагогів та психологічної служби закладу середньої освіти.

Розглянуто емоційний інтелект як важливий фактором для повноцінного формування особистості підлітка, збереження його соціального та психологічного здоров'я, адаптації до соціального світу і підготовленості до життя. Зміст і структура методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку спрямовані на: розвиток самосвідомості (усвідомлення власних емоцій і почуттів) і саморегуляції (усвідомленої регуляції емоційних станів і поведінки); розвиток соціальної свідомості (емпатії, здатності до розуміння внутрішнього світу інших людей), підвищення впевненості в собі (асертивності) під час міжособистісної взаємодії, розвиток почуття самосприйняття; зниження агресивності і антисоціальної поведінки через розвиток здатності приймати відповідальні рішення (проактивна поведінка)

Реалізація методики виховання емоційного інтелекту в закладах середньої освіти дасть можливість формувати емоційну грамотність школярів. Це дасть змогу краще розбиратися підліткам в емоційному функціонуванні людей, досягати успіху в спілкуванні з вчителями і однолітками, вирішувати конфлікти, розуміти себе, свої бажання і потреби, причини власних вчинків, а також ставити перед собою цілі і вдало їх досягати.

Прогнозований позитивний ефект методики у відповідності до запропонованої структури і змісту виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку в системі закладу середньої освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, виховання емоційного інтелекту, учні середнього шкільного віку, структура виховання емоційного інтелекту, зміст виховання емоційного інтелекту, методика виховання емоційного інтелекту.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Виховання, як цілеспрямований процес формування та розвитку особистості, включає у себе процеси актуалізація особистості, формування її соціальних компетентностей на основі самопізнання, самовизначення та самовдосконалення. Виходячи із мети виховання, запиту суспільства по формуванню здатності до соціальної адаптації учнів у новому глобалізованому, інформаційному суспільстві, є необхідність у трансформації розуміння ролі і місця емоційної освіти у закладах середньої освіти. Умовою розвитку та соціалізації особистості, набуття навичок життєзабезпечення та важливих соціальних якостей є сформований соціальний інтелект, у структуру якого входить емоційний. Особливо гостро питання емоційної просвіти стоїть у середньому шкільному віці, коли підліток, із-за особливостей вікової психології розвитку, чутливий до конфліктів, девіацій поведінки та необдуманих вчинків тощо. Враховуючи недостатню розробленість у науковій вітчизняній спільноті досліджень по формуванню емоційного інтелекту у закладах середньої освіти, відсутність обґрунтованої структури та змісту методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку, визначає необхідність даного наукового пошуку та актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. На сьогоднішній день емоційний інтелект висвітлюється у багатьох наукових працях, як одна із ключових соціально-значущих інтегральних властивостей людини. Серед українських та російських дослідників ми можемо виокремити наступних: І.М. Андреева, О.І. Власова, С.П. Дерев'янка, Г.Г. Гарскова, Н.В. Коврига, Д.В. Люсін, М.О. Манойлова, Е.Л. Носенко, І.Є. Сторов, А.С. Петровська, Т.О. Бабаєва, М.І. Грязнова, Л.М. Новікова, Ю. Бреус та ін. Закордонними науковцями, які досліджували емоційний інтелект є: Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо, Д. Гоулман, Дж. Готтман, Дж. Деклер, Р. Бар-Он, Г. Гарднер, М. Еліас, Дж. Зінс, Г. Гейер, М. Зейднер, Г. Метьюз, Р. Робертс, К. Петрідес, Е. Фернхем, Х. Вайсбах, У. Дакс та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом з тим, не дивлячись на численні дослідження емоційного інтелекту особистості, поза увагою дослідників залишається проблема формування емоційного інтелекту у закладах освіти, зокрема в учнів середньо-шкільного віку, розроблення методики виховної роботи, зокрема комплексних інтегрованих програм по емоційній просвіті та формуванню емоційно-грамотної поведінки у школярів.

Мета статті – обґрунтувати структурні компоненти та зміст методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку у процесі виховної роботи у закладі середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Передумовою виникнення концепції соціального та емоційного навчання у закладах освіти належить американській асоціації CASEL (the Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning), яка починаючи з 1994 року імплементує програми у заклади початкової та середньої освіти США та інших країн світу. М. Еліас, Дж. Зінс, Р. Вайсберг та інші здійснили наукове обґрунтування концепції соціального та емоційного навчання, що згодом лягло у їхню спільну працю «Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators» (Elias et al., 1997). Однак зростанню зацікавленості до феномена емоційного інтелекту та його ролі у житті людини, зокрема місця і ролі школи у розвитку емоційної розумності, сприяла праця американського психолога Д. Гоулмана «Emotional Intelligence», яка вийшла у США у 1995 році. Безперечною заслугою Д. Гоулмана є стимуляція людей до розвитку особистісних якостей, які сприяють розвитку емоційному інтелекту та ставати більш успішним. Проте, слід наголосити, що серед структурних компонентів емоційного інтелекту вчений розглядає не лише емоційні здібності, а поряд з ними характеристики самосвідомості, мотивацію, вольові якості, соціальні та емоційні вміння та навички (Гоулман, 2013).

Плюралізм думок науковців з приводу трактування сутності емоційного інтелекту, яка визначає його структуру та зміст, визначає декілька підходів, а саме: емоційний інтелект як сукупність ментальних здібностей (модель здібностей Дж. Майєра, П. Саловея, Д. Карузо), емоційний інтелект як сукупність розумових і особистісних якостей (змішана модель Р. Бар-Она, Д. Гоулмана) та ін. Структуру емоційного інтелекту за моделлю здібностей складає чотири основні компоненти: ідентифікація емоцій; використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності; розуміння емоцій; управління емоціями (Д. Карузо, Дж. Майєр, П. Саловея). За змішаною моделлю емоційний інтелект є

сукупністю таких складових як: самосвідомість, самодисципліна, самомотивація, емпатія та соціальні навички (Д. Гоулмен); представлена п'ятьма сферами компетентностей: пізнання власної особистості; навички міжособистісного спілкування; адаптаційні здібності; управління стресовими ситуаціями; домінування позитивного настрою (Р. Бар-Он).

Зокрема, виховання емоційного інтелекту учнів у закладі середньої освіти, на нашу думку, слід розглядати з точки зору теорії емоційних компетентностей особистості Д.Гоулмена, некогнітивної теорії емоційного інтелекту Р. Бар-Она, теорії соціального та емоційного навчання М. Еліас, Дж. Зінс, Р. Вайсберг, К. Фрей, М. Грінберг, двокомпонентної моделі емоційного інтелекту Д.Люсіна, акмеологічної концепції розвитку емоційного інтелекту М.А. Манойлової, концепції емоційної розумності Е.Л. Носенко, та з іншого – у співвідношенні зовнішніх умов (середовище, родинне виховання, спеціально організоване емоційне виховання та навчання) і внутрішніх чинників особистості (емоційні властивості та здібності, знання, уміння і навички емоційної поведінки, цінності, локус контролю, емпатія, асертивність, проактивність та ін.). Визначення саме таких концептуальних основ дає можливість проаналізувати моделі емоційного інтелекту для виокремлення оптимальної структури та визначення змісту методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку.

Методику виховання, на нашу думку, слід розглядати як спосіб організації практичної та теоретичної діяльності учасників виховного процесу, що зумовлені її закономірностями та особливостями змісту. За С.Г. Карпенчук методика виховання є синтезуючим компонентом теорії і практики, системою засобів, яка використовується з метою організації різнопланової діяльності дітей, що забезпечує їх різнобічний загальний та індивідуальний розвиток (Карпенчук, 2005). Структурний компонент методики виховання емоційного інтелекту полягає у певному зв'язку, взаєморозташуванні складових частин виховання ключових особистісних якостей, цінностей та моделей поведінки, які є атрибутами емоційного інтелекту. Змістовий компонент виховання емоційного інтелекту відображає сукупність компетентностей кожного структурного компоненту методики, яку учні повинні засвоїти і розвинути відповідно до поставленої мети і завдань виховання емоційного інтелекту. Рада Європи визначає компетентність як комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок, які надають особистості спроможність сприймати і відповідати на індивідуальні та соціальні потреби. Організація економічного співробітництва та розвитку (OESP) вважає, що компетентність – це здатність успішно задовольняти соціальні та індивідуальні потреби, діяти

та виконувати поставлені завдання, побудована на комбінації пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, вмінь (Павлик, 2006). Тому структура виховання емоційного інтелекту визначає складові частини виховного процесу, а зміст – сукупність компетентностей, якими повинен оволодіти учень в процесі виховання емоційного інтелекту.

Структурна частина виховання емоційного інтелекту повинна складати систему компетентностей, які містять емоційні внутрішньоособистісні та міжособистісні складники. За змішаною моделлю Д.В. Люсіна можна говорити про внутрішньоособистісний та міжособистісний компоненти в емоційному інтелекті. Згідно з концепцією Люсіна, не можна трактувати феномен ЕІ як виключно когнітивну здатність до інтерпретації емоцій та управління ними. На думку дослідника емоційний інтелект тісно пов'язаний із загальною спрямованістю особистості на емоційну сферу, тобто з інтересом до внутрішнього світу людей (у тому числі і до свого власного), схильністю до психологічного аналізу поведінки і цінностей, що приписуються емоційним переживанням. Відповідно, ЕІ можливо пов'язати як із когнітивними здібностями, так і з особистісними характеристиками. Люсін наголошує, що емоційний інтелект – це психологічне утворення, формоване протягом людського життя, враховуючи чинники, які обумовлюють його рівень й індивідуальні особливості, а саме: когнітивні здібності, уявлення про емоції як про цінності та особливості емоційності (емоційна стійкість, чутливість тощо) (Люсін, 2004). Останні два чинники, на нашу думку, детерміновані особливостями та змістом освіти, включеністю особистості у спеціально організовані програми по соціальному та емоційному навчанням.

Цікавим з точки зору структури і змісту виховання емоційного інтелекту є теорія К. Петридес і А. Ферхнем, яка описуючи емоційний інтелект, включає у його структуру диспозиційні компоненти. Це риси особистості, які репрезентують стиль поведінки через такі аспекти як: адаптивність, асертивність, емоційна експресія, імпульсивність, стосунки з іншими людьми, емоційна саморегуляція, регуляція емоцій інших людей, самомотивація, емпатія, оптимізм, щастя, соціальна обізнаність, управління стресом та самооцінка. Дослідження Петридес і Ферхнем показують суттєві кореляційні зв'язки емоційного інтелекту з диспозиційними компонентами, що говорить про можливість цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту особистості, зокрема учнів середнього шкільного віку (Petrides et al., 2004).

У структуру програм по соціальному та емоційному навчанням Р. Вайберг та Дж. Дурлак відносять такі навчальні модулі як (Weissberg et

al., 2015): самосвідомість, самоконтроль, соціальна свідомість, навички міжособистісної взаємодії та відповідальне прийняття рішень. Проаналізуємо кожний навчальний модуль за компетентностями, їх змістову наповненість.

Компетентність у самосвідомості (*self-awareness*) передбачає розуміння своїх емоцій, своїх цілей та цінностей. Здатність чітко сприймати власні емоції, почуття. Високий рівень самосвідомості вимагає здатності розуміння як емоції і почуття впливають на думки і як вони взаємопов'язані.

Компетентність у самоконтролі (*self-management*) вимагає навичок по регуляції емоцій і поведінки. Це включає у себе здатність відтермінувати задоволення, керувати імпульсивністю, керувати стресом і бути наполегливим у досягненні академічних та особистісних цілей.

Соціальна свідомість (*social awareness*) як компетентність включає в себе розуміння, усвідомлення та прийняття індивідуальної емоційності, почуттів людини. Це досягається, на нашу думку, через емпатію. Емпатія за К. Роджерсом означає сприйняття внутрішнього світу людини зі збереженням емоційних і смислових відтінків. Якщо при ідентифікації стан іншої людини визначається на основі раціональної інтерпретації, то при емпатії на основі емоційного співпереживання як афективної (емоційної) форми ідентифікації.

Навички міжособистісної взаємодії (*relationship skills*) як компетентність полягають у забезпеченні учнів навичками щодо встановлення і підтримання здорових і конструктивних стосунків з оточення, діяти відповідно до соціальних норм. Ця компетенція включає навички комунікації, активного слухання, співпраці, подолання конфліктів, протистояння соціальному тиску та вміння шукати допомогу, коли це потрібно. На нашу думку, інтегральною складовою компетентності у міжособистісної взаємодії є асертивність. Часто асертивність ототожнюють з емоційно-ціннісним почуттям власної гідності, самоповаги. Асертивність дозволяє зробити свою поведінку більш гнучкою та дивергентною. Американський дослідник-психолог А. Солтер визначив асертивність як певний спосіб поведінки особистості, що супроводжується почуттям поваги до власної індивідуальності та емоційно-ціннісним ставленням до інших людей. А. Солтер вважає, що особистість із наявним почуттям самоповаги у будь-якій ситуації спроможна діяти асертивно, тобто відкрито, упевнено й рішуче. Цей стиль, на нашу думку, дозволяє знаходити взаємоприйнятні рішення і зберігати конструктивні стосунки, навіть у дуже складних конфліктних ситуаціях. Асертивність включає три компоненти: здатність захищати й відстоювати власні права й інтереси;

здатність формулювати й відстоювати власну думку; здатність вільно виражати свої почуття та емоції.

Відповідальне прийняття рішень (*Responsible decision making*) є областю компетенцій, яка вимагає знань, вмінь та ставлень щодо конструктивного вибору при соціальній взаємодії з іншими на основі реалістичних оцінок наслідків власних дій по відношенню до інших та самого себе. Важливим структурним компонентом даної компетентності, зокрема емоційного інтелекту, на нашу думку, є проактивна поведінка. Проактивна поведінка визначається як здатність бачити речі незалежно від погляду інших, відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав інших людей. В. Франкл розумів проактивність близьким до поняття інтернальності (людина з високим рівнем суб'єктивного контролю). Також він зазначав, що проактивні люди беруть відповідальність за прийняття рішень, що дає можливість діяти згідно власних життєвих принципів та цінностей. Проактивні люди концентруються не на перешкодах, а на розв'язанні проблем. Крім цього, проактивність є наслідком і ресурсом емоційної усвідомленості та стійкості до реактивного копію. Така стійкість досягається навичками «упізнаванням» потенційних стресогенів через менеджмент емоцій, що дає можливість не тільки краще впливає на прийняття рішень у цілому, але і допомагає тримати контроль над втратами, коли деякі рішення ведуть до негативних наслідків. Разом з тим, здатність оцінювати результати свого вибору дозволяє людям з високим емоційним інтелектом поводитись більш проактивно.

М. Еліас, Дж. Зінс, Р. Вайсберг та інші зазначають, що спеціально організоване навчання та набуття знань, умінь і навичок в межах окреслених п'яти областей компетенцій є навчальним процесом в якому школи є одним з основних місць, де цей процес відбувається (Elias et al., 1997).

Також слід наголосити на тому, що до структури методики виховання емоційного інтелекту слід віднести стратегії та стиль емоційного виховання, як інтегрований компонент виховної системи на кожному із етапів.

Дж. Готтман, дослідник шляхів формування емоційного інтелекту дітей різного віку, визначає емоційне виховання як систему послідовних дій, яка помагає створювати емоційні зв'язки (Готтман, 2016). Під емоційним зв'язком, мається на увазі, створення сприятливої довірливої емоційної взаємодії між дорослим та учнем, яка «прибирає» бар'єри у міжособистісному спілкуванні.

Таблиця 1
Структура та зміст методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку

Структура Етапи	Внутрішньоособистісний емоційний інтелект		Міжособистісний емоційний інтелект	
	Емоційна самосвідомість	Керування емоціями	Соціальна свідомість	Навички міжособистісної взаємодії
Оволодіння знаннями, розуміннями	Про емоції, їх роль в житті людини	Про необхідність впливу на емоційну сферу та її контроль (емоційна саморегуляція)	Про емоції і почуття інших людей, розуміння їх (емпатія)	Знання про впевнену (асертивну) поведінку, її атрибути
Формування переконань і почуттів (інтелектуально-емоційних ставлень)	Усвідомлення важливості власних емоцій і їх вплив на життя людини	Усвідомлення важливості менеджменту власних емоцій, керування імпульсивністю	Усвідомлення важливості розуміння емоцій інших людей, соціальної гнучності, емоційного співпереживання	Усвідомлення важливості діяти згідно із життєвими цілями, цінностями та принципами, незалежно від умов і обставин
Формування умінь і навичок	Уміння ідентифікувати власні емоції і розуміти їх	Уміння застосовувати загальні стратегії та прийоми емоційного самоконтролю, підтримати позитивний модуль емоцій, який спонукає до діяльності, конструктивної взаємодії	Уміння розуміти емоції, почуття інших людей і використовувати цю інформацію для подальшої взаємодії з оточенням	Уміння приймати етичний, конструктивний вибір на основі емоційно-інтелектуального аналізу, брати відповідальність за себе і своє життя
Дотримання стилю емоційного виховання, який допомагає створювати емоційні зв'язки між учнями та вчителем з дотриманням п'яти послідовних стратегій: розуміння, яку емоцію відчуває учень(и); будь-яка емоція є можливістю для зближення і подальшого навчання; співчутливого вислуховування і визнання почуттів учня(ів); допомоги учневі(ям) знайти слова для пояснення емоції, які він(вони) відчуває(ють); разом з учнем визначити стратегії вирішення проблеми, одночасно встановлюючи межі та причинні зв'язки.				

При дотриманні стилю емоційного вихователя педагог розцінює негативні емоції учнів як момент для зближення, будь-які емоції його не дратують, цінує і усвідомлює почуття вихованців. Вважає негативні емоції учня як область особистості, яка потребує педагогічної уваги. Такі педагоги не губляться та не тривожаться при прояві різних емоцій учнів, поважають емоції вихованців. Використовує емоційні моменти, щоб вислухати учня, проявити емпатію, ідентифікувати емоції учня, запропонувати варіанти регуляції емоцій та границі прояву у відповідності до ситуації, виробити навички рішення проблем.

Дж. Готман визначає наступні стратегії емоційне виховання: розуміння, яку емоцію відчуває учень; будь-яка емоції є можливістю для зближення і подальшого навчання; співчутливого вислуховування і визнання почуттів учня; допомоги учневі знайти слова для пояснення емоції, які вона відчуває; разом з учнем визначити стратегії вирішення проблеми, одночасно встановлюючи межі та причинні зв'язки (Готман, 2016).

Стиль емоційного виховання формує емоційний зв'язок порозуміння, емоційного зближення. Тоді виховання носить більш результативніший і довготривалий вплив, за рахунок залучення форм співпереживання, емпатії. Така позиція дозволяє бути суворим та робити зауваження, проте вони базуватися на авторитеті та взаємовизнанні. Особливо гостро питання вибору вірних стратегій та стилю виховання стоїть у середньому шкільному віці, коли роль дорослого, яка відповідала ролі менеджера у молодшому шкільному віці змінюється на роль радника та наставника у середньому шкільному віці. Ефективність нової ролі, на нашу думку, можлива лише за використання стратегій та стилю емоційного виховання з поєднанням розуміння психовікових особливостей (ціннісне самоусвідомлення власного «Я», нормативно-ціннісного ставлення до власного «Я», осмислення і емоційне переживання власних вільних дій). Такі психовікові особливості детермінують особистісний розвиток підлітка через становлення самосвідомості, ідентичності особистості, зокрема емоційно-почуттєвої (Васильківський, 2017).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, емоційний інтелект на сьогодні визначається з однієї сторони як сукупність вроджених емоційних здібностей, так і множинність некогнітивних рис, навичок, що впливають на можливості індивіда успішно долати перешкоди і тиск оточення. Без сумніву, розвинений емоційний інтелект є необхідністю всебічно гармонійної розвиненої особистості учня, яка досягається формуванням емоційних компетентностей, які впливатимуть на інтегральний рівень емоційного інтелекту. До таких структурних

компонентів, проаналізувавши різні теорії та моделі, на нашу думку, слід віднести: *емоційна свідомість, керування емоціями, соціальна свідомість, навички міжособистісної взаємодії та відповідальне прийняття рішення*. Саме вони, становлять структуру і визначають зміст методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку. В авторському баченні структура та зміст методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку відображена у *таблиці 1*.

Важливо наголосити на тому, що наскрізною частиною методики виховання емоційного інтелекту є *стратегії та стиль емоційного виховання*, як передумова встановлення конструктивної взаємодії між учнями та педагогом. Формування емоційних компетентностей буде не системною та малоефективною без дотримання педагогом стилю та стратегій емоційного виховання. Особистість і майстерність педагога є ключовою у цьому питанні. К. Роджерс писав, що у кожній людині від народження закладене прагнення повністю реалізувати себе, і вона наділена силами, необхідними для розвитку своїх потенційних можливостей. Основна мета педагога – виховання самоактуалізованої особистості, розкриття життєвого та творчого потенціалу кожної дитини (Манойлова, 2003). Для реалізації цієї мети у педагогічній діяльності сам вчитель повинен володіти високим рівнем розвитку емоційного інтелекту.

Перспективами подальших наших досліджень є критерії та показники, модель виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку.

Література

1. Васильківський І. П. Психолого-педагогічні особливості виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний альманах*. 2017. № 37. С. 22-27.
2. Готман Дж., Деклер Дж. Эмоциональный интеллект ребенка. / Пер. с англ. Г. Федоровой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 288 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 560 с.
4. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 2005. 278 с.
5. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте. *Социальный интеллект : Теория, измерение, исследование*. 2004. С. 29-36.
6. Манойлова М. А. Акмеологическое развитие эмоционального интеллекта у студентов педагогических вузов. *Акмеология*. 2003. № 3. С. 40-41.
7. Павлик Н. П. Компетентність як категорія теорії виховання. *Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Науково-теоретичний збірник*. 2006. С. 354-357.
8. Сопівник Р. В. Планування виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. № 239. С. 229-234.

9. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) I. *Psicothema*, 2006. 18(Suplemento). P. 13-25.
10. Elias M. J., Zins J. E., Weissberg R. P., Frey K. S., Greenberg M. T., Haynes N. M., ... & Shriver T. P. Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators. Ascd. 1997
11. Payton J., Weissberg R. P., Durlak J. A., Dymnicki A. B., Taylor R. D., Schellinger K. B., & Pachan M. The Positive Impact of Social and Emotional Learning for Kindergarten to Eighth-Grade Students: Findings from Three Scientific Reviews. Technical Report. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (NJ1). 2008.
12. Petrides K. V., Frederickson N., & Furnham A. The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behavior at school. *Personality and individual differences*. 2004. #36(2). P. 277-293.
13. Weissberg R. P., Durlak J. A., Domitrovich C. E., & Gullotta T. P. Social and emotional learning: Past, present, and future. 2015.

References

1. Vasylykivskiy, I. P. (2017). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti vykhovannia emotsiinoho intelektu uchniv serednoho shkilnoho viku. *Pedahohichniy almanakh*, (37), 22-27 (ukr).
2. Gottman, Dzh., Dekler, Dzh. (2016). *Emotsionalnyy intellekt rebenka [Emotional intelligence of the child]*. Transl. from engl. by G. Fedorova. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber (rus).
3. Goulman, D. (2013). *Emotsionalnyy intellekt: Pochemu on mozhet znachit bolshe, chem IQ [Emotional intelligence: Why can he mean more than IQ]*. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber (rus).
4. Karpenchuk, S. H. (2005). *Teoriia i metodyka vykhovannia [Theory and methods of education]*. Kyiv: Vyshcha shkola (ukr).
5. Lyusin, D. V. (2004). Sovremennyye predstavleniya ob emotsionalnom intellekte [Modern ideas about emotional intelligence]. *Sotsialnyy intellekt: Teoriya, izmereniya, issledovaniya*, 29-36 (rus).
6. Manoilova, M. A. (2003). Akmeologicheskoe razvitie emotsionalnogo intelektu u studentov pedagogicheskikh vuzov [Acmeological development of emotional intelligence in students of pedagogical universities]. *Akmeologiya*, (3), 40-41 (rus).
7. Pavlyk, N. P. (2006). Kompetentnist yak katehoriia teorii vykhovannia [Competence as a category of the theory of education]. *Humanitarnyi visnyk derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*: Naukovo-teoretychnyi zbirnyk, 354-357 (ukr).
8. Sopivnyk, R. V. (2016). Planuvannia vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [Planning of educational work at a higher educational institution] *Naukovyi*

visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seria: Pedahohika, psykholohiia, filosofiiia, (239), 229-234 (ukr).

9. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) I. *Psicothema*, 18(Suplemento), 13-25 (eng).
10. Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., ... & Shriver, T. P. (1997). Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators. Ascd. (eng).
11. Payton, J., Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., Schellinger, K. B., & Pachan, M. (2008). The Positive Impact of Social and Emotional Learning for Kindergarten to Eighth-Grade Students: Findings from Three Scientific Reviews. Technical Report. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (NJ1) (eng).
12. Petrides, K. V., Frederickson, N., & Furnham, A. (2004). The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behavior at school. *Personality and individual differences*, 36(2), 277-293 (eng).
13. Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Domitrovich, C. E., & Gullotta, T. P. (2015). Social and emotional learning: Past, present, and future (eng).

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ВОСПИТАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

И. П. Васильковский, Р. В. Сопивнык

В статье обосновано содержание и структуру методики воспитания эмоционального интеллекта в учреждениях среднего образования учащихся среднего школьного возраста. Раскрыто структурные компоненты эмоционального интеллекта, которые формируются в процессе специально организованного учебно-воспитательного воздействия; их содержание в контексте воспитательной работы учреждения среднего образования для формирования и становления эмоционально-чувственного мира учащихся среднего школьного возраста; возможность развития эмоционального интеллекта учащихся в процессе воспитательной работы педагогов и психологической службы учреждения среднего образования.

Рассмотрено эмоциональный интеллект как важный фактор для полноценного формирования личности подростка, сохранения его социального и психологического здоровья, адаптации к социальному миру и подготовленности к жизни. Содержание и структура методики воспитания эмоционального интеллекта учеников среднего школьного возраста направлены на: развитие самосознания (осознание собственных эмоций и чувств) и саморегуляции (осознанной регуляции эмоциональных состояний и поведения); развитие социального сознания (эмпатии, способности к пониманию внутреннего мира других людей), повышение уверенности в себе (ассертивности) во время межличностного взаимодействия, развитие чувства самоприятия; снижение

агрессивности и антисоциального поведения через развитие способности принимать ответственные решения (проактивное поведение).

Реализация методики воспитания эмоционального интеллекта в учреждениях среднего образования даст возможность формировать эмоциональную грамотность школьников. Это позволит лучше разбираться подросткам в эмоциональном функционировании людей, добиваться успеха в общении с учителями и сверстниками, разрешать конфликты, понимать себя, свои желания и потребности, причины собственных поступков, а также ставить перед собой цели и успешно их достигать.

Прогнозируется положительный эффект методики в соответствии с предложенной структурой и содержанием воспитания эмоционального интеллекта учеников среднего школьного возраста в системе заведения среднего образования.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, воспитание эмоционального интеллекта, учащиеся среднего школьного возраста, структура воспитания эмоционального интеллекта, содержание воспитания эмоционального интеллекта, методика воспитания эмоционального интеллекта.

CONTENTS AND STRUCTURE OF THE METHODS IN EDUCATION OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE WITH PUPILS SECONDARY SCHOOL AGE

I. P. Vasylykivskyi, R. V. Sopiwnyk

The article substantiates the content and structure of the method of education of emotional intelligence in institutions of secondary education in pupils of secondary school age. The structural components of emotional intelligence that are formed in the process of specially organized educational and educational influence are revealed; their content in the context of the educational work of the institution of secondary education for the formation and formation of the emotional and sensual world of pupils of secondary school age; the possibility of developing the emotional intelligence of students in the process of educational work of teachers and psychological service of the institution of secondary education.

Emotional intelligence is considered as an important factor for the full formation of the personality of the adolescent, the preservation of his social and psychological health, adaptation to the social world and preparedness for life. The content and structure of the methodology for the education of emotional intelligence for pupils of secondary school age are aimed at: the development of self-awareness (awareness of own emotions and feelings) and self-regulation (conscious regulation of emotional states and behavior); the development of social consciousness (empathy, ability to understand the inner world of other people), increase self-confidence (assertiveness) during interpersonal interaction, development of a sense of self-acceptance; reducing aggressiveness and anti-social behavior through the development of the ability to make responsible decisions (proactive behavior)

Implementation of the methodology for the education of emotional intelligence in institutions of secondary education will enable the formation of emotional literacy among schoolchildren. This will allow you to better understand teens in the emotional functioning of people, to succeed in communicating with teachers and peers, to resolve conflicts, to understand themselves, their desires and needs, the causes of their own actions, as well as to set goals and succeed.

Predicted positive effect of the methodology in accordance with the proposed structure and content of the education of emotional intelligence among pupils of secondary school age in the system of institution of secondary education.

Key words: Emotional intelligence, education of emotional intelligence, pupils of middle school age, structure of education of emotional intelligence, content of education of emotional intelligence, method of education of emotional intelligence.

Васильківський Ілля Павлович – аспірант кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна). E-mail: ilia.vasylykivskyi@gmail.com

Vasylykivskyi Illia Pavlovich – Post-graduate student of the Department of Pedagogy of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kiev, Ukraine). E-mail: ilia.vasylykivskyi@gmail.com

Сопівник Руслан Васильович – завідувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, доцент, доктор педагогічних наук E-mail: rvsop@meta.ua

Sopiwnyk Ruslan Vasylovych – Head of the Department of Pedagogy, National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine, Associate Professor, Doctor of Pedagogical Sciences E-mail: rvsop@meta.ua